SECȚIUNEA V

DREPT PENAL ȘI CRIMINOLOGIE

EVOLUȚIE ISTORICĂ A TERMINOLOGIEI ADAGIULUI NE BIS IN IDEM

HISTORICAL EVOLUTION OF THE TERMINOLOGY OF THE ADAGIO NE BIS IN IDEM

CZU: 340.111(091) **DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.10725701**

ROȘIORU Mircea,
ORCID: 0000-0002-5965-5461
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: m.rosioru@gmail.com

Pornind de la dualitatea formulărilor principiului („ne bis in idem” versus „non bis in idem”), așa cum acesta este reținut în diverse surse doctrinare, *ab initio*, ne propunem să clarificăm care este versiunea corectă a acestuia? Din perspectiva aplicabilității, indiferent de formula utilizată, observăm că utilizatorii urmăresc același raționament juridic. Din punctul de vedere a gramaticii limbii latine clasice însă, în condițiile în care din formulă lipsește verbul (n.a. – *este și cazul prezentului adagiu*), este preferabilă utilizarea negației „non”. În opoziție cu aspectul lingvistic, din perspectivă istorico-juridică, vom învedera *infra* că, în tratatele retorice, predomina negația „ne”, ce avea menirea de a nuanța interdicția.

Juriștii francezi au înaintat ipoteza că acest adagiu este o formă trunchiată a unei vechi formule latine, care a îngustat afirmația la doar patru cuvinte ce păstrează elementele esențiale, transformând-o astfel într-o sintagmă ușor de reținut de întreaga comunitate juridică. Trebuie făcută o distincție clară între textele principiului, așa cum acesta a fost vociferat încă în antichitate, ulterior enunțat în textele juridice romane de drept civil și penal, apoi în dreptul canonic, și redacția sa actuală, regăsită în legislația multor state.

În continuare, prin aplicarea metodei cronologice, vom insista pe aspectul istoric al principiului încercând să identificăm algoritmele juridice anterioare care au constituit premisă pentru apariția acestuia.

Se insistă că, pentru prima dată, adagiul a fost folosit în Capitolul IX, pct.233-234 al Legilor lui Manu: „Oricare afacere care a fost dusă la capăt și judecată nu mai trebuie să fie reîncepută, dacă legea a fost păzită” (India antică, sec. XIII î. Hr., dar nu mai devreme decât sec. VI î. Hr.) [1].

Ulterior, cu negația „non” determinantă în față, adagiul a fost atestat în sec. al IV-lea î. Hr., într-un discurs judiciar a lui Demosthene: „Legile interzic ca aceeași persoană să fie judecată

de două ori pentru aceleaşi lucruri". Acest fapt induce ideea că principiul era deja unul utilizabil în practica judiciară a acelor vremi în Grecia antică. Punctele comune din adagiul supus cercetării, sunt următoarele: a) adverbul „de două ori" este echivalentul latinului „bis"; b) sintagma „aceleași lucruri" este echivalentul semanticii latinului „de eadem re", după Quintilian și de „in idem", utilzat în formula actuală a adagiului. Într-un final, grecii au consolidat conceptul, prin nuanțarea că adagiul este incident „față de aceiași persoană" [2].

În textele latine ale antichității, principiul este atestat în sec. al II-lea î. Hr., într-o lege penală (*Lex repetundarum* – Legea delapidării), dar fără a reda formula actuală. Acesta era încadrat în următorul enunț: „Pentru oricine a fost condamnat sau achitat în baza prezentei legi, cu excepția cazului în care ulterior a săvârșit încă un delict sau dacă unele fapte au fost săvârșite cu rea-credință ori dacă este vorba de evaluarea prejudiciului sau despre sancțiunea acestei legi, să nu fie nici o sancțiune în temeiul prezentei legi".

Cu negația „ne" determinantă, afirmația a fost atestată într-un tratat de retorică a dreptului civil latin, la oratorul Quintilian, în sec. I d. Hr., care descria practicile școlilor de retorică: „Bis de eadem re ne sit actio" („Nu acționați de două ori pe același subiect"). Fără a reda formula în sine, formula a fost atestată și în lucrarea juristului roman Gaius, „Instituțiile" (anii 168-180 d. Hr.). Tot în sec. II, în lucrarea „Digeste", juristul roman Ulpian, citează un principiu al împăratului Antoninus Pius: „Guvernatorul nu trebuie să permită ca aceeași persoană să fie acuzată din nou de o infracțiune pentru care deja a fost achitat" [3]. Afirmații similare sunt identificate ulterior în alte două tratate retorice, în Pseudo-Quintilian și, corespunzător, Julius Victor, în sec. al IV-lea.

Apoi, o serie de atestări în textele latine, apar la Sfântul Jerome, în dreptul canonic, într-un comentariu al unui verset Biblic, după Nahum, în sec. IV-V: „Non uindicabit dominus bis in idipsum in tribulatione" („Domnul nu se va răzbuna de două ori pentru același păcat") și „Non consurget duplex tribulatio" („Nenorocirea nu va veni de două ori") [2].

În Codul lui Iustinian (a. 529-534), a fost inserat un rescript al împăraților romani Dioclețian și Maximian din sec. al III-lea, în următoarea redacție: „Qui de crimine publico in accusationem deductus est, ab alio super eodem crimine deferri non potest" („Cel care a fost inculpat pentru o crimă publică, nu poate fi adus în fața justiției de alcineva pentru aceeași crimă") [4].

Autorul latin creștin Cassiodorus, în sec. al VI-lea, a folosit formula „Non iudicabit dominus bis in idipsum" („Domnul nu va judeca de două ori pentru același lucru"). Formule similare sunt utilizate ulterior de către Papa Grégoire le Grand (anii 590-604) și episcopul Isidoro de Sevilla (anii 570-636).

În perioada medievală, începând cu sec. al XII-lea, în special în *Concordia discordantium canonum* (n.a. – *Decretul lui Grațian*) formulele atestate, cu rădăcini la fel în dreptul canonic, sunt foarte apropiate de cele redate anterior de către Sfântul Jerome. Unica diferență rezultă în efectul temporal al formulei: „nu vor fi pedepsiți" - *viitor*, în locul formulei anterioare „nu sunt pedepsiți" - *prezent*. În particular, observăm că citatul „Să fie destituit preotul sau diaconul prins în desfrânare, furt, mărturie mincinoasă sau omucidere, dar totuși să nu fie lipsit de împărtășire" are valențe duble: pe de o parte, este pusă în evidență pedeapsa trimisă de Dumnezeu, iar pe de altă parte, elementul de protecție în raport cu o acuzație penală.

În aceeași perioadă, în Anglia, arhiepiscopul Thomas a Beckett s-a opus ca membrii clerului care fuseseră judecați de tribunalele ecleziastice, să fie din nou judecați de tribunalele regale, ale căror sentințe erau mult mai dure în raport cu primele.

În sec. al XIII-lea, în Decretele Papei Grigore al IX-lea (anii 1227-1241) sunt întâlnite formulele: „Absolutus de certo crimine, de eodem iterum acusari non protest" și „Absolutus de certo crimine, de eodem iterum accusari non protest", care semnifică „Pentru infracțiunile pentru care un acuzat a fost achitat, acesta nu mai poate fi acuzat pentru aceași infracțiune *sau* acuzațiile nu pot fi reluate".

O generalizare a sensurilor oferite de perioada medievală, permite a concluziona că, anume în acest interval temporal, s-a realizat transformarea formulei din una exclusiv atașată dreptului canonic (desacralizarea), într-una ancorată domeniului judiciar.

În cercetările profesorului francez de drept roman, André Laingui, s-a punctat că „actuala redacție a adagiului „non bis in idem" nu este una foarte veche, ea fiind identificată într-un text de la sfârșitul secolului al XVIII-lea". Anume în această perioadă, avocatul francez Pierre-François Muyart de Vouglans, cât și jurisconsultul Daniel Jousse, au folosit expresia „non bis in idem" pentru interzicerea acuzării repetate a aceleeași persoane pentru aceeași infracțiune și au numit-o „maximă", incluzând-o în indexul lor de cuvinte-cheie [5].

Concluzii. Având în vedere formula inclusă în mai multe acte normative internaționale, detașat de versiunea lingvistică corectă – „non bis in idem", constatăm că, comunitatea juridică a agreat, promovat și instituționalizat postulatul „ne bis in idem".

Ca și geneză, vom evidenția că principiul „ne bis in idem", la bază cu conotație de interdicții din partea divinității, doar ulterior a fost preluat de mediul juridic și inclus în codexuri. Or, redacția actuală a maximei, reprezintă rodul unor procese de tehnică legislativă derulate în timp și spațiu, desăvârșite prin transformarea acesteea într-una laconică și memorabilă.

Referințe:

1. Zarafiu, A., Bălan, C. „Despre posibilitatea asimilării cauzei de încetare a procesului penal, încheierea definitivă pronunțată de judecătorul de cameră preliminară prin care s-a respins cererea de confirmare a redeschiderii urmăririi penale, "[Accesat 08.07.2023] Disponibil: https://www.juridice.ro/659518/despre-posibilitatea-asimilarii-cauzei-de-incetare-a-procesului-penal-incheierea-definitiva-pronuntata-de-judecatorul-de-camera-preliminara-prin-care-s-a-respins-cererea-de-confirmare-a-redeschi.html.
2. Ducos, M., Fruyt, M. „Origine de l'adage juridique Non bis in idem", în „Revue de Linguistique Latine du Centre Alfred Ernout (De Lingua Latina)", 2017, nr.13, HAL-Id: hal-03382746. [Accesat 15.07.2023] Disponibil: https://lettres.sorbonne-universite.fr/sites/default/files/media/2020-05/dll_13._m.ducos-m.fruyt-4.pdf
3. Bradu, R., Preda, C., „Ne bis in idem, double jeopardy sau dreptul de a nu fi sancționat de două ori pentru aceeași faptă", [Accesat 10.08.2023] Disponibil: https://www.juridice.ro/687358/ne-bis-in-idem-double-jeopardy-sau-dreptul-de-a-nu-fi-sanctionat-de-doua-ori-pentru-aceeasi-fapta.html

4. Kostova, M., „Ne/non bis in idem. Origine del "principio", în „Rivista Internazionale di Scienze Giuridiche e Tradizione Romana, Dirrito@storia", nr.11, 2013. [Accesat 27.07.2023] Disponibil: https://www.dirittoestoria.it/11/pdf/Kostova-Ne-non-bis-in-idem-origine-principio.pdf
5. van Hatuum, W.F., „Non bis in idem. De ontwikkeling van een beginsel", Universitatea din Groningen, Dissertation, 2012, pag.190. [Accesat 13.08.2023] Disponibil: https://www.academia.edu/10697665/Non_bis_in_idem_De_ontwikkeling_van_een_beginsel